

بسم الله الرحمن الرحيم

دانشگاه خوارزمی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ گرایش ایران اسلامی

اخلاق سیاسی در اندیشه خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی

نگارش

روح اله زهره

استاد راهنما

دکتر سید ابوالفضل رضوی

استاد مشاور

دکتر اسماعیل چنگیزی اردهائی

تاریخ دفاع: ۱۳۹۹/۱۱/۲۵

تقدیم‌نامه

به پاس قدردانی از قلبی آکنده از عشق و معرفت که محیطی سرشار از سلامت و آرامش و آسایش برای من فراهم آورده است، همدلی که با واژهٔ نجیب و مغرور تلاش آشنایی دارد و تلاش راستین را می‌شناسد و عطر رؤیایی آن را استشمام می‌کند و مرا در راه رسیدن به اهداف عالی یاری می‌رساند، همو که حس تعهد و مسئولیت را در زندگی مان تالوویی خدایی داده است. این پایان‌نامه به پاس قدردانی از زحمات بی‌بدیل همسر مهربانم به ایشان و فرشته کوچک زندگی مان، فاطمه تقدیم می‌گردد.

سپاسگزاری

به مصداق آیه «من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق» بسی شایسته است از استاد راهنمای فرهیخته‌ام جناب آقای دکتر سید ابوالفضل رضوی و استاد مشاور فرزانه‌ام جناب آقای دکتر اسماعیل چنگیزی اردهائی که باکرامتی همچون خورشید، سرزمین دل را روشنی بخشیدند و گلشن سرای علم و دانش را باراهنمایی‌های کارساز و سازنده‌شان بارور ساختند، تقدیر و تشکر نمایم.

چکیده

حمله ویرانگر مغولان به سرزمین‌های اسلامی علی‌الخصوص ایران پیامدهای مخرب بسیار زیادی به همراه داشت. این یورش بسیاری از زیرساخت‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی کشور را درنوردید، به‌طوری‌که پیامدهای مخرب این حمله را مورخان آن دوران در آثارشان به‌وضوح منعکس نموده‌اند. پس از چندی از یورش مغولان، بازماندگان آنان حکومتی را در ایران به نام ایلخانان تأسیس نمودند، این قوم پس از استقرار در ایران تنها راه بقای حکومت خویش را در پیروی از آیین حکمرانی ایرانی می‌دیدند، لذا به‌ناچار نخبگان سیاسی پارسی را به خدمت گرفتند که از جمله این عناصر سیاسی می‌توان به خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی اشاره نمود. وی با اندیشه سیاسی خویش که برگرفته از اندیشه ایرانشهری بود توانست تأثیر شگرفی بر اخلاق سیاسی این حکومت بگذارد.

هدف از انجام پژوهش حاضر روشن نمودن اخلاق سیاسی در اندیشه رشیدالدین فضل‌الله همدانی با رویکرد توصیفی تحلیلی هست. این پژوهش پس از پرداختن به اوضاع سیاسی، اجتماعی، فرهنگی اقتصادی ایران در عصر ایلخانان، به ویژگی‌ها و زمینه‌های اخلاق سیاسی در عهد باستان تا دوران اسلامی می‌پردازد و در ادامه به زندگانی رشیدالدین فضل‌الله و آثار و تألیفات ایشان و در فصل آخر مؤلفه‌های اخلاق سیاسی از قبیل جایگاه شاه و حکومت، جایگاه وزارت، رابطه سلطان با وزیر، جایگاه مردم، رابطه سلطان با مردم، مناسبات میان حکومت و مردم، جایگاه دین، رابطه سلطان با عالمان دین و را در اندیشه رشیدالدین فضل‌الله همدانی مورد بررسی قرار می‌دهد.

پرسش اصلی در این پژوهش این است که خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی چه تأثیری در رشد اخلاق سیاسی و اندیشه ایرانشهری در زندگی خود داشته و تا چه میزان توانسته این اندیشه را در جامعه عصر خود ترویج دهد؟

دست‌آورد این پژوهش حاکی از آن است که خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی با در نظر داشتن مواردی همچون جایگاه حکومت، جایگاه مردم، مناسبات میان مردم و حکومت، جایگاه دین و افق جدیدی را بر روی اندیشه سیاسی در این دوران باز کرده و همچنین سعی بر این داشته که با بهره‌گیری از اندیشه‌های ایرانشهری به توانمندی و پویایی میان مناسبات میان جامعه و حکومت در این عصر کمک نماید

کلیدواژه‌ها: ایران، ایلخانان، اخلاق، اخلاق سیاسی، خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی

فهرست نوشتار

فصل اول مقدمه و کلیات تحقیق

۱-۱ مقدمه.....	۹
۲-۱ بیان مسئله.....	۱۲
۱-۳ سؤال اصلی.....	۱۲
۱-۴ سؤالات فرعی.....	۱۳
۱-۵ فرضیه اصلی.....	۱۳
۱-۶ فرضیه‌های فرعی.....	۱۳
۱-۷ پیشینه تحقیق.....	۱۳
۱-۸ اهداف تحقیق.....	۱۴
۱-۹ ضرورت پژوهش.....	۱۴
۱-۱۰ روش پژوهش.....	۱۵
۱-۱۱ مفاهیم تحقیق.....	۱۵
۱-۱۲ نقد و بررسی منابع.....	۱۷

فصل دوم: اوضاع سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی ایران در عهد ایلخانان

۱-۲ حمله مغول و تشکیل حکومت ایلخانان در ایران.....	۲۴
۲-۱-۲ حمله هلاکو خان به ایران و تشکیل حکومت ایلخانان در ایران.....	۲۶
۲-۱-۳ گیکخاتو.....	۲۹
۲-۱-۴ بایدو.....	۲۹
۲-۱-۵ غازان خان.....	۳۰
۲-۱-۶ الجایتو.....	۳۱
۲-۱-۷ ابوسعید.....	۳۲
۲-۲-۱ ساختار سیاسی عصر ایلخانان.....	۳۳
۲-۲-۲ جایگاه دولتمردان ایرانی در ساختار سیاسی عصر ایلخانان.....	۳۵
۲-۲-۳ جایگاه نظامیان در ساختار سیاسی عصر ایلخانان.....	۳۷
۲-۳ اوضاع اجتماعی ایران در عصر ایلخانان.....	۳۸
۲-۳-۱ طبقات اجتماعی.....	۳۸
۲-۳-۲ طبقات فرادست.....	۳۹
الف) نظامیان (اهل شمشیر).....	۳۹

ب) دیوانیان (اهل قلم).....	۴۰
۲-۳-۳ طبقات فرودست.....	۴۱
الف) بازاریان.....	۴۱
ب) تصوف.....	۴۳
پ) اهل فتوت.....	۴۴
ت) مردم عادی.....	۴۶
ث) شهر و شهرنشینی.....	۴۷
۲-۳-۴ مهاجرت‌های مردمی در عصر ایلخانان.....	۴۹
۲-۳-۵ بافت قومی و جمعیتی ایران در عصر ایلخانان.....	۵۰
۲-۳-۶ نهضت‌ها و نزاع‌های جمعی ایرانیان در عهد ایلخانان.....	۵۲
الف) قیام ابی الکرام دارائی.....	۵۳
ب) قیام محمود تارابی.....	۵۳
پ) خروج قاضی شرف‌الدین ابراهیم.....	۵۴
۲-۳-۶-۱ اعتراضات اقتصادی.....	۵۵
۲-۳-۶-۲ اعتراضات مذهبی.....	۵۶
۲-۳-۶-۳ قیام مرعشیان مازندران.....	۵۷
۲-۳-۷ اوضاع فرهنگی ایران در عهد ایلخانان.....	۵۷
۲-۳-۷-۱ خواجه نصیرالدین طوسی.....	۵۹
۲-۳-۷-۲ عطاالملک جوینی.....	۶۱
۲-۳-۷-۳ رشیدالدین فضل‌الله همدانی.....	۶۲
۲-۳-۸ اوضاع اعتقادی ایران در عهد ایلخانان.....	۶۳
۲-۳-۸-۱ اسلام.....	۶۴
الف) مذهب تسنن.....	۶۴
ب) مذهب تشیع.....	۶۵
۲-۳-۸-۲ یهود.....	۶۶
۲-۳-۸-۳ مسیحیت.....	۶۸
۲-۳-۸-۴ بودائیسیم.....	۷۰
۲-۳-۸-۵ شمنیسیم.....	۷۱
۲-۳-۸-۶ آیین تصوف.....	۷۱

۷۲	۷-۸-۲ آیین فتوت.....
۷۲	۹-۳-۲ علم و آموزش (مراکز آموزشی).....
۷۲	۱-۳-۹-۲ مساجد.....
۷۳	۲-۳-۹-۲ خانقاه‌ها.....
۷۳	۳-۳-۹-۲ مدارس.....
۷۴	۴-۳-۹-۲ هویت و هویت ایرانی.....
۷۶	۱۰-۳-۲ اوضاع اقتصادی ایران در عصر ایلخانان.....
۷۷	۱-۳-۱۰-۲ اقتصاد کشاورزی.....
۷۹	۲-۳-۱۰-۲ اقتصاد شهری.....
۸۱	۳-۳-۱۰-۲ تجارت.....
۸۲	۴-۳-۱۰-۲ راه‌های تجاری عصر ایلخانان.....
۸۲	الف) راه‌های تجاری درون‌مرزی.....
۸۳	ب) راه‌های تجاری برون‌مرزی.....
۸۳	۵-۳-۱۰-۲ بازار و اهل بازار.....
	۳. فصل سوم: درآمدی بر اخلاق سیاسی ایران‌شهری از عهد ایران باستان تا دوران اسلامی
۸۶	۱-۳-۱ مروری بر اندیشه سیاسی ایران‌شهری در عهد باستان.....
۸۶	۱-۳-۱-۱ معنی لغوی ایران‌شهر.....
۸۷	۲-۳-۱-۲ حدود و ساختار اندیشه سیاسی ایران‌شهری.....
۸۸	۳-۳-۱-۲ مؤلفه‌های اندیشه ایران‌شهری (اخلاق سیاسی) در ایران باستان.....
۸۸	۴-۳-۱-۲ مختصات و مؤلفه‌های اندیشه ایران‌شهری.....
۸۸	۱-۴-۳-۱ نظام اعتقادی ایران در عهد باستان.....
۹۱	۲-۴-۳-۱ نظام اخلاقی_ ارزشی ایران در عهد باستان.....
۹۵	۳-۴-۳-۱ نظام سیاسی_ اجتماعی ایران در عهد باستان.....
۹۸	۲-۳-۲ درآمدی بر اخلاق سیاسی (اندیشه سیاسی) در دوران اسلامی.....
۱۰۱	۱-۳-۲-۱ نقش ابن مقفع در احیای اخلاق سیاسی.....
۱۰۵	۲-۳-۲-۲ نقش خاندان برمک و سهل در احیای اخلاق سیاسی در دوران اسلامی.....
۱۰۶	۱-۳-۲-۲-۱ خاندان برمک.....
۱۰۸	۲-۳-۲-۲-۲ خاندان سهل.....
۱۱۰	۳-۳-۲-۲ نقش امارت‌های ایرانی در احیای اخلاق سیاسی.....

- ۱-۳-۳ طاهریان..... ۱۱۲
- الف) مصادیق اخلاق سیاسی در عهد طاهریان..... ۱۱۳
- ب) احیای زبان فارسی و تلاش در جهت تألیف و تدوین کتب با رویکرد فارسی در عهد طاهریان..... ۱۱۸
- ۲-۳-۲ صفاریان و تأثیر آنان در احیای اخلاق سیاسی ایرانشهری..... ۱۲۰
- ۳-۲-۳ نقش صفاریان در احیای زبان و ادب فارسی..... ۱۲۲
- ۴-۳-۳ سامانیان و احیای اخلاق سیاسی ایرانشهری..... ۱۲۴
- ۵-۳-۲ نقش سامانیان در احیای زبان و ادب فارسی..... ۱۲۶
- ۴-۲-۴ فردوسی و احیای اخلاق سیاسی ایرانشهری..... ۱۲۸
- ۵-۲-۵ غزنویان و احیای اخلاق سیاسی..... ۱۳۰
- ۶-۲-۳ سلجوقیان و احیای اخلاق سیاسی..... ۱۳۱
- ۱-۶-۳ خواجه نظام الملک..... ۱۳۳
- ۷-۲-۳ خوارزمشاهیان و احیای اخلاق سیاسی..... ۱۳۸
- ۸-۲-۳ ایلخانان و احیای اخلاق سیاسی..... ۱۳۹
- ۱-۲-۳ مصادیق اخلاق سیاسی ایرانشهری در عهد ایلخانان..... ۱۴۲
۴. فصل چهارم زندگی و کارنامه خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی
- ۱-۴ زندگی‌نامه رشیدالدین فضل الله همدانی..... ۱۴۶
- ۲-۴ وزارت رشیدالدین فضل الله همدانی..... ۱۴۷
- ۳-۴ وزارت اشتراکی رشیدالدین فضل الله با تاج‌الدین علیشاه..... ۱۵۰
- ۴-۱-۴ فرجام کار رشیدالدین فضل الله..... ۱۵۲
- ۵-۴ دین و اعتقادات رشیدالدین فضل الله..... ۱۵۳
- الف) حقیقی بودن اسلام خواجه رشید..... ۱۵۴
- ب) یهودی بودن رشیدالدین فضل الله..... ۱۵۵
- پ) ظاهری بودن اسلام رشیدالدین فضل الله..... ۱۵۵
- ۶-۴ جایگاه رشیدالدین فضل الله همدانی در احیای اخلاق سیاسی..... ۱۵۸
- ۷-۴-۱ جایگاه رشیدالدین فضل الله در اصلاحات غازانی..... ۱۵۹
- ۸-۴-۱ نقش رشیدالدین فضل الله در احیا و آبادانی کشور..... ۱۶۰
- ۲-۴ معرفی کارنامه و آثار رشیدالدین فضل الله همدانی..... ۱۶۴
- ۱-۴-۲ آثار رشیدالدین فضل الله همدانی..... ۱۶۵

۴-۲-۲	جامع التواریخ و روش تاریخ‌نگاری خواجه رشید.....	۱۶۸
۵	مؤلفه‌های اخلاق سیاسی در اندیشه خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی	
۵-۱	جایگاه جامعه.....	۱۷۲
۵-۲	جایگاه شاه و حکومت.....	۱۸۱
۵-۳	جایگاه وزارت.....	۱۹۲
۵-۴	رابطه سلطان با وزیر.....	۱۹۷
۵-۵	جایگاه مردم.....	۲۰۴
۵-۶	رابطه سلطان با مردم.....	۲۱۱
۵-۷	مناسبات میان مردم و حکومت.....	۲۱۷
۵-۸	جایگاه دین.....	۲۲۳
۵-۹	رابطه سلطان با عالمان دین.....	۲۳۰
۵-۱۰	رابطه رشیدالدین فضل‌الله با علما و روحانیون دینی.....	۲۳۳
۵-۱۱	امنیت.....	۲۳۶
	نتیجه‌گیری.....	۲۴۳
	فهرست منابع.....	۲۴۸

فصل اول

مقدمه و کلیات تحقیق

حملات ویرانگر مغولان به سرزمین‌های اسلامی، بخصوص ایران پیامدی جز ویرانی، نابودی زیرساخت‌های سیاسی اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی کشور، ایجاد هرج و مرج و ناامنی و افول ارزش‌های فرهنگی و هویتی به دنبال نداشت. مغولان به دلیل اینکه با هرگونه تمدن و شهرنشینی غریبه بودند، لذا تنها به دنبال چپاول سرزمین‌های ثروتمند و پیدا نمودن مراتع سرسبز برای دام‌هایشان بودند، از همین رو بعد از ورود به هر سرزمینی بعد از قتل غارت بسیار، زمین‌های حاصلخیز آن منطقه را به مرتع و چراگاهی برای دام‌هایشان تبدیل می‌کردند، پس به دلیل عدم آشنایی این قوم با مدنیت و شهرنشینی، بیگانه بودن آنان به هرگونه اندیشه سیاسی و عدم احترام و بی تفاوتی نسبت به هرگونه ارزش‌های اجتماعی ملل مغلوب امری بدیهی ست. آنان پس از ورود به این سرزمین، تمامی مراکز علمی و کتابخانه‌های بزرگ را به آتش کشیدند به‌طوری‌که اوضاع آشفته آن روزگار را نویسندگان و مورخین معاصر آن دوره به خوبی در آثارشان منعکس نموده‌اند. پس از چندی و استقرار پیدا کردن مغولان در ایران، حاکمان آنان نیز به مانند بسیاری از حکومت‌های پیش از خود که ریشه و تبار ایرانی نداشتند پی بردند که تنها راه بقای حکومت و حفظ انسجام سیاسی قلمرو تحت حکومتشان استفاده از عناصر سیاسی ایرانی است، از همین رو راه برای ورود نخبگان ایرانی به دستگاه حاکمیتی مغولان فراهم شد و نخبگان ایرانی نیز پس از ورود به دستگاه حاکمیتی مغولان نهایت استفاده را از این فرصت بردند و تمام تلاش خود را به کار گرفتند که این قوم را با آیین حکمرانی ایرانی و اخلاق سیاسی ایرانی آشنا نمایند و آنان را از نگرش گریز از مرکز و تفکر استپ نشینی دور نمایند. یکی از افرادی که در این دوره نقش بسیار پر رنگی را در آشنا کردن مغولان با آیین حکمرانی ایرانی و اندیشه سیاسی ایران‌شهر ایرانی داشت خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی بود. ایشان چه در حوزه نظری و چه در حوزه عملی خدمات شایانی را در راستا

انجام داد. از مهمترین اقدامات ایشان در حوزه عملی می‌توان به اصلاحات غازانی که با تدبیر و مشورت ایشان انجام پذیرفت و ایجاد مجتمع بزرگ ربع رشیدی در تبریز اشاره کرد و در حوزه نظری نیز ایشان چه به صورت مستقیم و چه غیر مستقیم به مؤلفه بنیادی اندیشه سیاسی ایرانی همچون عدل، امنیت، جایگاه جامعه، جایگاه مردم، جایگاه شاه حکومت، مناسبات میان حکومت و مردم، جایگاه وزیر، جایگاه دین، رابطه میان علمای دین با حاکمیت و پرداخته است که در این نوشتار با تکیه بر آثار و مکاتبات خواجه به این موارد مفصلاً پرداخته می‌شود.

پژوهش حاضر در پنج فصل تدوین گردیده است که در فصل اول به مقدمه و کلیات تحقیق پرداخته شده است، در فصل دوم به اوضاع سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی ایران در دوران حکومت ایلخانان بر ایران اشاره گردیده و به صورت اجمالی به جایگاه دولتمردان ایرانی و نظامیان و روابط میان آن دو، طبقات فرادست و فرودست، بافت قومی و جمعیتی ایران، نزاع‌های جمعی، اوضاع اعتقادی ایرانیان، وضعیت علم و آموزش و هویت ایرانی، اقتصاد کشاورزی، اقتصاد شهری و... در دوره حاکمیت ایلخانان در ایران پرداخته می‌شود. در فصل سوم به تاریخچه‌ای اجمالی از اندیشه سیاسی ایرانی از عهد باستان و دوران اسلامی تا آستانه حمله مغولان پرداخته شده است که در ذیل این فصل مباحثی همچون حدود و ساختار اندیشه ایرانشهری و مختصات و مؤلفه‌های اندیشه ایرانشهری در عهد باستان، نقش امارت‌های ایرانی و حکومت‌های همچون سلجوقیان، ایلخانان و ... نخبگانی همچون ابن مقفع، برمکیان، خاندان هل، فردوسی، خواجه نظام الملک و ... اشاره گردیده است. در فصل چهارم به زندگی و کارنامه خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی و در فصل پنجم به مؤلفه‌های اخلاق سیاسی در اندیشه رشیدالدین فضل الله پرداخته شده است.

نگارنده به دلیل علاقه مندی به حوزه اندیشه‌های سیاسی در عصر ایلخانی و نقش نخبگان ایرانی در احیای هویت ایرانی در آن برهه تاریخی خاص و با رهیافت گرفتن از

نوشته‌های تاریخی آن دوران و همچنین با توجه به جدید و نو بودن این حوزه در تاریخ، از انگیزه‌های اصلی انتخاب موضوع پیشرو و تلاش در جهت انجام دادن پژوهش حاضر بوده است.

در انجام این تحقیق نگارنده با مشکلاتی مواجه بوده است که از آن جمله می‌توان به نبود الگوی پژوهشی در این خصوص، رویکرد سنتی در تاریخ‌نگاری‌های موجود، تلاش در جهت انطباق امور واقع با اندیشه پردازی‌های عصر ایلخانی و اشاره کرد، لذا نگارنده با توجه به مشکلات ذکر شده با خواندن کتاب‌هایی که در حوزه اندیشه سیاسی و جامعه‌شناسی سیاسی نوشته شده‌اند و بهره‌گیری از کمک اساتید گرامی که هر کدام خود در حوزه اندیشه سیاسی تاریخ میانه ایران صاحب نظر هستند توانسته تا حدود زیادی بر مشکلات موجود فائق آید.

موضوع این پژوهش از این حیث که نگاهی نو را در تاریخ دنبال می‌کند و رویکرد میان‌رشته‌ای دارد قطعاً با مشکلات بیشتری نسبت به پژوهش‌های دیگر تاریخی مواجه است از همین رو نگارنده در طی یک سال و نیم مطالعه و تلاش و کمک‌های دلسوزانه اساتید بزرگوار در تلاش بوده که کار را به نحو احسن پیش ببرد اما در عین حال بر کاستی‌های کار معترف بوده و امید دارد که اساتید ارجمند با نقطه نظرات خودشان در تقویت کار بنده را یاری نمایند.

روح اله زهره زمستان ۱۳۹۹

۱,۲ بیان مساله

در دوره ایلخانان دگرگونی‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی که به وجود می‌آید زمینه را برای اینکه دوباره مؤلفه‌های ذیل مورد توجه قرار بگیرد فراهم می‌نماید. علت اصلی این امر نیز این می‌باشد که دولتمردان ایرانی تلاش زیادی می‌کنند که مغولان را با آداب و رسوم و آیین حکمرانی ایرانی آشنا کنند و آنان را از گرایش‌های گریز از مرکز در سیاست و اقتصاد و خویی استپ نشینی دور نمایند. این مسئله باعث می‌شود که در منابع تاریخی و تاریخ‌نگاری این دوره مصداق‌های بسیاری برای اخلاق سیاسی دیده شود که این پژوهش در تلاش است که مؤلفه‌های اخلاق سیاسی ایرانی را در قالب آثار رشیدالدین فضل الله، چه آثار تاریخ‌نگاری و چه آثار غیر تاریخ‌نگاری ایشان مورد بررسی قرار دهد، چرا که در لابلاي نوشته‌های رشیدالدین فضل الله مؤلفه‌هایی همچون جایگاه جامعه، جایگاه حکومت، عدل، امنیت، جایگاه دین، جایگاه مردم، مناسبات میان مردم و حکومت، جایگاه وزارت، رابطه حاکم با مردم، رابطه حاکم با وزیر و درباریان، مناسبات میان حکومت و مردم، رابطه میان علمای دین با حکومت و به کرات مورد توجه قرار گرفته است، بنابراین در این پژوهش با در نظر داشتن پیشینه موضوع و بررسی اخلاق سیاسی در ایران قبل از دوره ایلخانان و نسبت آن با دوره ایلخانان مورد بررسی قرار می‌گیرد و همچنین این پژوهش در تلاش است که نمودهای این رویکرد و مؤلفه‌های آن را در آثار و مکتوبات خواجه رشیدالدین فضل الله استخراج و تحلیل نماید

۱,۳ سؤال اصلی

خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی چه تأثیری در رشد اخلاق سیاسی و اندیشه‌های ایرانی شهری در جامعه روزگار خود داشت و تا چه میزانی توانست این اندیشه را در جامعه عصر خود ترویج دهد؟

۱,۴ سؤالات فرعی

۱: موانع پیشروی خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی در رشد اندیشه‌ها و تفکراتش چه بود؟

۲: رویکرد حکام روزگار خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی نسبت به این اندیشه و تفکرات چگونه بود؟

۱,۵ فرضیه اصلی

در میان آثار تاریخی و تاریخ‌نگاری عهد ایلخانان در آثار رشیدالدین فضل‌الله، اهتمام بیشتری به مؤلفه‌های نظام سیاسی مأخوذ از اندیشه‌های ایران‌شهری معطوف شده و مؤلفه‌های اخلاق سیاسی ایرانی ظهور و بروز بیشتری یافته است.

۱,۶ فرضیه‌های فرعی

۱: از زمان شکل‌گیری نظام امارتی در ایران تلاش برای احیای اندیشه‌های ایران‌شهری در حکومت‌داری، توجه به عدل و امنیت، ایجاد انسجام و انتظام در قلمرو سیاسی، توانایی دین و دولت و اهتمام حکام به رعایا را به عنوان مهم‌ترین ویژگی‌های اخلاق سیاسی در دستور کار دولتمردان ایرانی قرار داد.

۲: در عهد ایلخانان نظر به نام‌سلمانی قوم غالب و بی‌توجهی به آداب ملک‌داری ایرانی و برتری شیوه‌های نظامی در امر حکومت‌داری، اخلاق سیاسی با رویکرد ایرانی زمینه‌های ظهور بیشتری پیدا کرد و مؤلفه‌های آن مورد اهتمام بیشتری قرار گرفت.

۱,۷ پیشینه تحقیق

در رابطه با اخلاق سیاسی و اندیشه‌های ایران‌شهری در عصر ایلخانان پژوهش‌هایی صورت گرفته است که از جمله این پژوهش‌ها می‌توان به اندرزنامه نویسی در عصر ایلخانان نوشته سرکار خانم محبوبه شرفی، آیین‌کشورداری در عهد خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی، نوشته هاشم رجب زاده، تحول اندیشه ایران‌شهری پس از ورود اسلام به ایران نوشته تقی رستم

وندی آغمیونی، ساختار حکومت ایلخانی و تداوم اندیشه ایرانشهری ایران را عهد باستان نوشته فریدون اله یاری، طبقات اجتماعی در نظرگاه خواجه نصیرالدین طوسی نوشته سید ابوالفضل رضوی اشاره کرد. هر کدام از آثار ذکر شده ضمن بیان مسائل و اوضاع و احوال حکومت ایلخانان مطالبی را نیز در رابطه با اخلاق سیاسی و اندیشه ایرانشهری آن دوران بیان نموده‌اند، اما از آنجایی که تاکنون پژوهشی مستقل و تخصصی که مشخصاً به بررسی اخلاق سیاسی در اندیشه خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی بپردازد انجام نگرفته است، لذا انجام پژوهشی جدید درباره این موضوع لازم به نظر می‌رسد.

۱,۸ اهداف تحقیق

الف: تلاش در جهت هموار نمودن راهی بدیع در پژوهش‌های تاریخی در پرتو بررسی اندیشه‌های ایرانشهری در عهد ایلخانان

ب: تلاش در جهت پی بردن به میزان تاثیرگذاری نخبگان ایرانی علی‌الخصوص خواجه رشیدالدین فضل الله همدانی بر نگرش‌ها و اندیشه‌های سیاسی عصر خود

ج: تلاش در جهت آشکار نمودن میزان تأثیر عملی اخلاق سیاسی در بین حکام و دولتمردان عهد ایلخانان

د: سعی در ترویج میزان تأثیرپذیری جنبش‌های ضد بیگانگان در ایران دوران اسلامی از اندیشه‌های ایرانشهری

۱,۹ ضرورت پژوهش

اگرچه در مورد تاریخچه اندیشه‌های ایرانشهری و اخلاق سیاسی در برخی دوره‌ها پژوهش‌های پذیرفته است، اما درباره رشیدالدین فضل الله همدانی و بررسی اندیشه‌های سیاسی از نگاه وی پژوهشی مستقل و تخصصی صورت نگرفته لذا بررسی اخلاق سیاسی در اندیشه وی به صورت مستقل و جامع می‌تواند افقی نو در بررسی اندیشه‌های سیاسی در عهد ایلخانان فراهم آورد، پس به دلیل نبود پژوهشی مستقل و جامع در این خصوص ضرورت انجام پژوهش حاضر را به وجود می‌آید.

۱،۱۰ روش پژوهش

در این تحقیق همانند عمده پژوهش‌های تحقیقی از رویکرد توصیفی تحلیلی استفاده می‌شود. در مرحله توصیف سعی در تبیین جوانب مختلف موضوع در پرتو شرایط گفتمانی که موضوع تحقیق در آن محقق شده، می‌شود. در مرحله تحلیل سعی در تفسیر داده‌های جمع آوری شده و تجزیه و تحلیل آنها داده‌ها در پرتو مسئله سؤالات و فرضیات تحقیق خواهد شد. ابزارهای مورد استفاده در این تحقیق همان فیش‌های تحقیق می‌باشد. در صورت نیاز از ابزارهای الکترونیکی، به خصوص پایگاه‌های اطلاعاتی نیز بهره‌گیری خواهد شد.

۱،۱۱ مفاهیم تحقیق

اخلاق: «اخلاق» جمع خُلق و به معنای نیرو و سرنوشت باطنی انسان است که تنها با دیده بصیرت و غیر ظاهر قابل درک است. در مقابل خُلق به شکل و صورت محسوس و قابل درک با چشم ظاهر گفته می‌شود. اصطلاح اخلاق در متون اخلاقی و استفاده‌های عرفی به چند معنی به کار می‌رود. ۱: غرایز و صفات روحی و باطنی و ملکات که در انسان است اخلاق نامیده می‌شود. ۲: اعمال و رفتاری که از این خلقیات سرچشمه می‌گیرند نیز اخلاق یا رفتار اخلاقی نام می‌گیرد. ۳: در پاره‌ای از موارد اخلاق به رفتار پسندیده یا حالت نفسانی خوب نیز اطلاق می‌شود که بنا به راین استعمال معنای محدودتری را شامل می‌شود.

سیاست: واژه سیاست در لغت به معنی پاس داشتن ملک، حراست و نگهداری، حکم راندن، رعایت داری، ریاست، داوری، مصلحت، تدبیر، دوراندیشی، قهر کردن، شکنجه، عذاب، عقوبت، عدالت و است. سیاست عموماً به مفهوم عمل، اخذ تصمیم و اجرای آن بر کل جامعه است، به عبارت دیگر سیاست فعالیتی اجتماعیست که با تضمین نظم در نبردهای که از گوناگونی و ناهمگرایی عقیده‌ها و منافع ناشی می‌شود، می‌خواهد به یاری زور که اغلب بر حقوق متکی است، امنیت بیرونی و تفاهم درونی واحد سیاسی ویژه‌ای را تأمین نماید.

اخلاق سیاسی: اخلاق سیاسی به مجموعه‌ای از کنش‌ها و واکنش‌ها و حالات و افعال انسان در برخورد با پدیده قدرت و حکومت و همچنین حاکمیت و حاکمان گفته می‌شود. از دیدگاه بسیاری از بزرگان، در عرصه زندگی آدمی رابطه اخلاق و سیاست رابطه تعاملی است که تعامل به معنای تأثیر و تأثر متقابل است که این دو در پیوند با یکدیگر هستند، بر همین اساس است که می‌توانیم اذعان کنیم که اخلاق سیرت سیاست بوده و سیاست سود و صورت اخلاقی و نظام هنجاری و هنجارها را در برداشته است. به‌رحال اخلاق و سیاست رابطه تعاملی وسیعی دارند، رابطه‌ای که بنا بر تفسیر فلاسفه سیاسی اخلاق به سیاست تحلیل و عینیت می‌دهد و سیاست بر اخلاق تأثیر و فعلیت می‌بخشد.

اندیشه: اندیشیدن یا تفکر کاری ذهنی است و زمانی مطرح می‌شود که انسان با مسئله‌ای مواجه می‌شود به‌طوری‌که خواستار حل آن است. لذا در ذهن تلاشی برای حل مسئله آغاز می‌گردد که این تلاش ذهنی را تفکر و اندیشه می‌نامند. به‌طور کلی می‌توان اندیشه را سازمان دادن و تجدید سازمان در یادگیری گذشته جهت استفاده در موقعیت فعلی دانست، به عبارتی اندیشه و تفکر را می‌توان آغاز یک فرآیند و فعالیت ذهنی جهت طرح سؤال و پرسش، بررسی و تحلیل داده‌های مفروض و تعریف راهکار ملزوم جهت نیل به مقصود خواند.

اندیشه سیاسی: اندیشه سیاسی را می‌توان مجموعه باورهای فلسفی دانست که به‌طور مستقیم به اداره امور جامعه مرتبط هست. طور کلی می‌توان ویژگی‌های اندیشه سیاسی را در چند عنوان ذیل بیان نمود. ۱: اندیشه سیاسی عمومی و کلی است و هرگونه تأمل در باب سیاست را شامل می‌شود. ۲: اندیشه سیاسی مجموعه باورها و نگرش‌های فلسفی را شامل می‌شود. ۳: این نگرش در پی حل بحرانی از جامعه انسانی است که از خصلت ایدئولوژیکی برخوردار است.